

УДК 001.102:004.5

ЗОЛОТАР О.О., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного центру правової інформатики
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗНИЩЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Про стан та перспективи вдосконалення правового регулювання знищення інформації.

Ключові слова: інформація, знищення інформації.

Аннотация. О состоянии и перспективах совершенствования правового регулирования уничтожения информации.

Ключевые слова: информация, уничтожение информации.

Summary. Concerning the state of legal regulation of information destruction and perspectives of its improvement.

Keywords: information, information destruction.

Постановка проблеми. Попередня публікація “Про поняття “інформаційний шум” у правовідносинах” (О.О. Золотар // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 70-74.) [1] викликала інтенсивне обговорення, зокрема, щодо доцільності правового втручання у відносини, пов’язані з шумом в інформаційній сфері, а також щодо можливостей правових засобів обмежити негативний вплив цього явища на інформаційні відносини, зокрема на безпеку їх учасників. Автор дякує всім науковцям, які висловили судження щодо цього питання, водночас, надихнули на подальший науковий пошук. Під час дослідження явища шуму в інформаційних відносинах, його негативного впливу на учасників цих відносин, а також пошуку шляхів мінімізації шумового забруднення інформаційного простору постало питання щодо правового регулювання обігу інформації, а саме – етапу її знищення.

Правове регулювання обігу інформації є темою, що інтенсивно досліджується науковцями галузей права, зокрема інформаційного, цивільного, адміністративного і навіть кримінального. Окремим аспектам обігу інформації присвячено увагу в працях Арістової І.В., Баранова О.А, Белякова К.І., Брижка В.М., Бутузова В.М., Гавловського В.Д., Кохановської О.В., Марущака А.І., Цимбалюка В.С. та інших науковців. Водночас, питання правового регулювання знищення інформації залишається малодослідженим.

Метою статті є дослідження стану і визначення перспектив удосконалення правового регулювання знищення інформації.

Виклад основних положень. Нормативно-правову базу дослідження становили Конституція України [2], чинне інформаційне законодавство України, зокрема закони України “Про інформацію” [3], “Про захист персональних даних” [4], “Про доступ до публічної інформації” [5], “Про державну таємницю” [6], “Про науково-технічну інформацію” [7], “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” [8], “Про електронні документи та електронний документообіг” [9] та інші [10], окремі норми Цивільного кодексу України [11], що регулюють правовідносини щодо інформації, а також підзаконні нормативно-правові та відомчі акти [12 – 15].

Політика ІЛМ (Information Lifecycle Management – Управління життєвим циклом інформації), яка активно використовується в США, Канаді, Австралії, країнах Євросоюзу з метою ефективного використання інформаційних ресурсів, визначає знищення (утилізацію)

інформації як один з етапів життєвого циклу інформації, поруч зі створенням (збиранням), зберіганням, поширенням, архівуванням [16].

Водночас, у зв'язку з лавиноподібним збільшенням обсягів інформації у сучасному світі виникають наступні питання – чи існує потреба зберігати і захищати всю вироблену інформацію? Якщо ні, то яку, потрібно і як довго? Як забезпечити оптимальний доступ до неї? Слід врахувати, що крім корпоративних правил, що визначають терміни зберігання тієї чи іншої інформації, є міжнародні правові акти та національні закони та підзаконні акти. Всі вони, не враховуючи ще безлічі галузевих актів, досить чітко регламентують терміни зберігання інформації [17].

Девід О. Стівенс, міжнародно визнаний авторитет у галузі інформаційного управління, зауважив: “Лише невелика частина організаційної інформації ніколи не втрачає свою цінність, цінність інформації має тенденцію до зниження з плином часу. Значення майже всіх видів бізнес-інформації є найбільшим незабаром після її створення та, як правило, залишається активним протягом короткого часу – від одного до трьох років або близько того, після чого її значення і використання знижується, то її життєвий цикл переходить до напівактивного стану і, нарешті, в неактивний стан” [18]. Цінність інформації вимірюється рівнем максимальної корисності, отриманої від залучення оцінюваної інформації до оптимізації виконання певного завдання (виконання роботи, розв'язання задач та проблемних ситуацій, оптимізації параметрів виробничого процесу тощо), за умови найліпшого способу використання цієї інформації [19]. Цінність інформації тут може бути визначена лише суб'єктивно з огляду на ряд об'єктивних чинників – наявність завдань, для вирішення яких є необхідна ця інформація; рівень знань особи, що дозволяє або не дозволяє визначити найліпший спосіб використання цієї інформації, а також розвитку науки і суспільства в цілому. Тому у випадку переходу інформації у неактивний стан життєвого циклу не єдиним і не завжди найкращим способом вирішення питання є її знищення.

І виникає логічне питання – а що робити з інформацією, для якої закінчився термін зберігання, визначений в законодавстві; з інформацією, яка є морально застарілою, а також соціально шкідливою інформацією, наприклад, порнографічного змісту або такою, що спрямована на розпалювання міжнаціональної ворожнечі; конфіденційною чи таємною інформацією, що стала загальнодоступною внаслідок витоку чи інших протиправних дій тощо? Очевидно, що рішення має прийматись в кожному окремому випадку, оскільки навіть наведені приклади неможливо урівняти за значимістю. Однак, подібні випадки можуть становити загрозу інформаційній безпеці людини, суспільства, держави і міжнародного співтовариства. Оскільки інформаційна безпека визначена в ст. 17 **Конституції України** [2] як одна “найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу”, відповідно вирішення питання хто, в яких випадках і на яких підставах має прийняти рішення щодо знищення інформації, повинно бути врегульовані відповідними нормативними актами.

У Законі України “**Про інформацію**”[3] визначено, що він регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Стаття 7 цього Закону визначає, що “Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. ...Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію.” Виникає питання – Чи право знищити інформацію належить до права на інформацію? Для прикладу погляньмо на право на інформацію як особисте немайнове право фізичної особи. Згідно зі ст. 302 **Цивільного кодексу України** [11], “фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Не допускаються збирання,

зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”. А чи має право фізична особа знищувати інформацію про її особисте життя, вимагати знищення такої інформації від інших учасників інформаційних відносин (наприклад, державних органів)?

Це питання частково врегульоване Законом України **“Про захист персональних даних”** [4], у ст. 15 якого визначено порядок знищення персональних даних в базах персональних даних. Зокрема, персональні дані в базах персональних даних підлягають знищенню у разі: 1) закінчення строку зберігання даних, визначеного згодою суб’єкта персональних даних на обробку цих даних або законом; 2) припинення правовідносин між суб’єктом персональних даних та володільцем чи розпорядником бази, якщо інше не передбачено законом; 3) набрання законної сили рішенням суду щодо вилучення даних про фізичну особу з бази персональних даних. Також ч.3 і ч. 4 цієї ж статті закріплюють вимоги щодо знищення персональних даних, якщо вони були зібрані з порушенням вимог цього Закону, а також під час виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом. Ст. 8 цього ж Закону як право суб’єкта персональних даних визначає пред’явлення вмотивованої вимоги щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником цієї бази, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними. Якщо персональні дані не знаходяться в базах персональних даних і відносини щодо них не є предметом регулювання цього Закону, тоді питання щодо правомірності знищення персональних даних залишається неврегульованим.

Закон України **“Про доступ до публічної інформації”** [5] у ст. 10 врегульовує доступ до персональних даних і визначає, що їх зберігання не повинно тривати довше, ніж це необхідно для досягнення мети, задля якої вони збиралися. У зв’язку з цим постає низка питань – Хто і на яких підставах визначає, що мета, задля якої ця інформація збиралася, досягнута, і які подальші дії її розпорядника щодо такої інформації? В переліку обов’язків розпорядників інформації (ст. 14) не визначено такого обов’язку, як знищення інформації у встановлених законом випадках, а отже, відсутність зобов’язаної сторони не гарантує правомочній можливості реалізації її права.

Безперечним позитивом цього Закону є те, що серед видів порушень законодавства про доступ до публічної інформації, за які несуть відповідальність особи, винні у їх вчиненні, визначено навмисне приховування або знищення інформації чи документів.

В Законі України **“Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”** [8] визначено, що “знищення інформації в системі – дії, внаслідок яких інформація в системі зникає”. В цій же статті 1 “Визначення термінів” ще двічі згадується про знищення інформації в системі. По-перше, визначено, що знищення інформації в системі – одна з операцій з обробки інформації в системі. Однак обробка інформації в системі передбачає подальше її існування, а знищення – не передбачає можливості подальшого доступу до цієї інформації. На нашу думку, відносини щодо знищення інформації не повинні регулюються тими ж нормами, що й обробка. При цьому в згаданому Законі зазначається, що порядок доступу до інформації, перелік користувачів та їх повноваження стосовно цієї інформації визначаються власником інформації, за виключенням доступу до інформації, що є власністю держави, або інформації з обмеженим доступом, та випадків, передбачених законом, коли доступ до інформації в системі може здійснюватися без дозволу її власника в порядку, встановленому законом. При цьому, технічний захист інформації, що спрямований, між іншим, на унеможливлення знищення інформації, зобов’язаний здійснювати власник системи.

Аналіз цього нормативного акта дозволяє зробити висновок, що в інформаційно-телекомунікаційних системах можливим є як правомірне, так і протиправне знищення інформації. Відповідальність за протиправне знищення інформації настає на загальних підставах, тобто визначена нормами кримінального, адміністративного і цивільного законодавства. Питання ж щодо правомірного знищення інформації, на нашу думку, має вирішуватись залежно від форми власності і виду інформації, що знищується.

Законом України “**Про науково-технічну інформацію**” [7] визначено, що науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством. Таким чином відносини щодо знищення науково-технічної інформації регулюються цивільним законодавством. Згідно із ч.2 ст. 418 ЦК “право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається законом”. Переліки особистих немайнових прав і майнових прав інтелектуальної власності, визначені в ст.ст. 423 і 424 ЦК, не передбачають права на знищення інформації, хоча вони не є вичерпними, отже, дозволяють передбачити таке право іншим законом. Пригадався мені, Микола Васильович Гоголь, який буцімто спалив другий том “Мертвих душ”, про що є письмові свідчення його самого і його друзів. Чи можливою була б така ситуація в наш час інформаційних технологій? Чи належало б авторові твору право знищити його?

Знищення інформації не є тотожним знищенню носія інформації. Тому нормативно слід визначити, що саме є знищенням інформації. На нашу думку знищення інформації є окремим видом інформаційної діяльності. Хоча у правовому регулюванні інформаційних відносин в Україні види інформаційної діяльності знаходяться в жорстких рамках того, що прописано в Конституції України (збір, зберігання, використання, поширення), сучасний електронний простір визначає свої принципово інші види діяльності (обробка, введення, вивід, передача, компіляція, відображення даних та ін.) [20, с. 12]. Доцільним, на нашу думку, буде визначити це в Інформаційному кодексі України як вид інформаційної діяльності і сформулювати таким чином: “знищення інформації – це діяльність, внаслідок якої інформація перестає існувати на будь-яких матеріальних носіях, а також в інформаційно-телекомунікаційних системах і не підлягає відновленню”. Тому пропонуємо звернути увагу на правове регулювання порядку знищення окремих видів носіїв інформації.

Законом України “**Про державну таємницю**” [6] визначаються основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці. Зокрема, з цією метою впроваджуються: єдині вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку матеріальних носіїв секретної інформації; дозвільний порядок провадження державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями діяльності, пов'язаної з державною таємницею; спеціальний порядок допуску та доступу громадян до державної таємниці; технічний та криптографічний захисти секретної інформації та інші заходи (ст. 16). Водночас, в законі не міститься жодної норми, що визначає правомірне знищення інформації, що містить державну таємницю, чи її носіїв.

Інструкція про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 р. № 1893 [12], визначає обов'язковий для всіх центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів

місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності порядок обліку, зберігання, використання та знищення документів, справ, видань, магнітних та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави. Зокрема п.п. 51 – 53 Інструкції визначають порядок знищення справ з грифом “Для службового користування”. Для знищення відбираються справи, що не мають наукової, історико-культурної цінності та втратили практичне значення. Відібрані для знищення документи, справи і видання з грифом “Для службового користування” перед здачею на переробку як макулатура повинні в обов’язковому порядку подрібнюватися до стану, що виключає можливість їх прочитання. Після знищення матеріалів з грифом “Для службового користування” в облікових документах робиться відмітка “Знищено. Акт № __ від (дата)”.

Порядок знищення типових документів органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій врегульовано законами України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” [10], Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 1004 “Про проведення експертизи цінності документів” [13], Переліком типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, затвердженим наказом Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 20.07.98 р. № 41 [14], Правилами роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, затвердженими наказом Державного комітету архівів України від 16.03.01 р. № 16 [15].

Ці нормативні акти досить детально врегульовують питання знищення матеріальних носіїв інформації. Водночас, їх положення в переважній більшості визначають порядок знищення документів з паперовою основою.

В Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” [9] стаття 4 визначає, що державне регулювання у сфері електронного документообігу, між іншим, спрямовано на нормативно-правове забезпечення технології оброблення, створення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів. В Законі не визначено, в яких випадках електронний документ підлягає знищенню.

Висновки.

Системне врегулювання питання знищення інформації є необхідним з огляду на наступне:

1. Бурхливий розвиток інформаційних технологій призводить до шумового забруднення інформаційного простору. При цьому таке забруднення відбувається не лише внаслідок постійного збільшення кількості інформації. Насущною проблемою інформаційного суспільства є інформація протиправного змісту – порнографічна, що ганьбить честь і гідність особи, що розпалює міжнаціональну ворожнечу тощо.

2. Неврегульованість знищення інформації дає можливість зловживань при реалізації права на інформацію. Оскільки знищення інформації може бути як протиправним, так і правомірним, то норми закону повинні виконувати при цьому як охоронну, так і регулюючу функції. Правове регулювання знищення інформації повинно не лише встановлювати відповідальність за її неправомірне знищення, а й визначити порядок її правомірного знищення, суб’єктів, на які покладається відповідальність за цей вид інформаційної діяльності як в проспективному, так і в ретроспективному її значенні.

3. В чинному законодавстві необхідно визначити знищення інформації як вид інформаційної діяльності. Пропонується наступне викладення цієї норми: “знищення інформації – це діяльність, внаслідок якої інформація перестає існувати на будь-яких

матеріальних носіях, а також в інформаційно-телекомунікаційних системах, і не підлягає відновленню”. Закріплення цієї норми слід здійснити в Інформаційному кодексі України, який має стати основним законом в інформаційній сфері [21]. Водночас, порядок знищення інформації повинен визначатись з урахуванням видів інформації та форми її закріплення.

Використана література

1. Золотар О.О. Про поняття “інформаційний шум” у правовідносинах // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 70-74.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України 13.01.11 р. № 2939-VI. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
6. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.94 р. № 3855-XII. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
7. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.93 р. № 3322-XII. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
8. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.94 р. № 80/94-ВР. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
9. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.03 р. № 851-IV. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
10. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.93 р. № 3814-XII. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
11. Цивільний кодекс України : від 16.01.03 р. № 435-IV. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
12. Інструкція про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію : постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.98 р. № 1893. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
13. Про проведення експертизи цінності документів : постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.07 р. № 1004. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
14. Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій, із зазначенням строків зберігання документів : наказ Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 20.07.98 р. № 41. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
15. Правила роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій : наказ Державного комітету архівів України від 16.03.01 р. № 16. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
16. – Режим доступу : [//www.tils.qut.edu.au/initiatives/informationmanagement/lifecycle](http://www.tils.qut.edu.au/initiatives/informationmanagement/lifecycle). – (3 матеріалів Технологічного університету Квінсленду, Австралія).
17. Карпенко С. Управлять информацией – значит управлять бизнесом / С. Карпенко. – Режим доступу : [//www.management.com.ua/ims/ims181.html](http://www.management.com.ua/ims/ims181.html)
18. David O. Stephens. Records management: making the transition from paper to electronic ARMA, 2007. – 292 p.
19. Архіпов О.Є. Модель цінності конфіденційної інформації / О.Є. Архіпов, С.А. Архіпова. – Режим доступу : [//www.avia.nau.edu.ua/doc/2011/2/2_17.pdf](http://www.avia.nau.edu.ua/doc/2011/2/2_17.pdf)
20. Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Проблеми становлення і розвитку інформаційного законодавства в контексті євроінтеграції України // Інформація і право. – 2011. – № 1(1). – С. 11 – 19.
21. Розробка проекту Концепції кодифікації інформаційного законодавства України // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 5-14.